

KI? MI?

Gregor Samsa, ez a derék cseh ember és utazó, egy reggel arra ébred, hogy féreggé változott, azután szeretett rokonai között csendesen elrothad, majd összeseprik és kidobják földi maradványait.

A transzformáció egyszerűen azt fejezi ki, hogy Gregor Samsa – féreg. Ez a fogalom – a féreg fogalma – az az átfogó (nem-i) fogalom, amely kifejezi utazónk egyetemes státusát, az a féregfajta pedig, amellyé változnia adatott, egyszerűen az ő minősége. Aki volt, és ami lett; a változás csupán annyi, hogy míg Gregor Samsának látszott, addig azt mondták: fiunk Gregor, aki utazó, most pedig: a féreg, ami mászik.

Semmi kétség, ez a derék cseh ember és utazó féregként nem találja fel magát: azt hiszi, hogy embernek kellene lennie, és ezért képtelen féreg-önfenntartásának sugallatára hallgatni. Az átváltozás ténye kevésbé jelentős, mint gondolnánk, de saját minőségének félreértése már annál inkább.

Ugyanis Gregort nem az zavarja, hogy történt vele valami egészen furcsa dolog – ami megtörténik, az meg is történhet –, hanem rossz közérzete teszi elviselhetlenné új állapotát. A féreg nyilván nem rendelkezik közérzettel, a féreg csak éppen az, ami – Gregorban viszont új minőségével ellenkező tulajdonság van: rosszul érzi magát, és tudja, hogy rosszul érzi magát.

Akiként – nem érezte magát sehogy; se jól, se rosszul, pontosabban csak biológiailag érezte magát, de társadalmiságát nem érzékelhette, mert ehhez nem volt semmiféle szereve, nyilván benne élt a világban, anélkül, hogy a világ őbenne élt volna. Most féregként olyasmit tapasztal, amit emberként nem tapasztalhatott; azt, hogy közérzete van. Éspedig rossz közérzete.

Felvetődik a kérdés: vajon Gregor Samsa mikor autentikus lény: ha ember, vagy ha féreg? Láttuk, emberként biológiai egyed volt csupán, ám féregként, ha áttett módon is, de a társadalmiság visszhangzik benne: az akiből az amibe való

átmenet tehát út volt számára az autentikus lét felé. Most valamiként valaki: rossz közérzetű lény, biológikumán némileg túlnövő egyed.

Gregor Samsa mint autentikusnak tűnő féreg azonban csupán negatív, csupán tartalmatlan társadalmisággal rendelkező elsősorban mégiscsak féreg, és csak azután autentikus lény. Lényege létéből következik ugyan, de mivel negatív ez a tartalom, lényege sohasem lesz létének reális tartalma. Ebben a feszültségben a féreg egyszerűen rosszul érzi magát, s ami tragikus: nem tudja, miért.

Kettőssége, létének és tudatának ez az ellentmondása nyilván megoldódna, ha féregből féreggé változhatna. Az autentikus féreg ugyanis nem rendelkezik közérzettel, léte és lényege közvetlenül egybeesik, tehát nincs benne semmiféle tragikus és feloldhatatlan feszültség. Minél féregbb, annál pontosabban simul egybe saját léte követelményeivel: célja nem más, mint önmaga, tehát individualitása és individualizmusa egy és ugyanaz.

Gregor féreg-tudata megkülönbözteti őt az autentikus férgektől – azok szempontjából egyszerűen tökéletlen féreg. Rossz közérzete nem nevezhető emberinek, legalábbis autentikusan emberinek nem, ugyanis hiányzik belőle helyzetének fogalmi elemzése, és az ebből származó megértés. Nem is beszélve a hatékony cselekvés lehetőségéről: végül is az emberi lét a tudat és a cselekvés egysége: nem lehet autentikus a pusztán megértő tudat, amely a fogalmi elemzést nem képes társadalmi értékű cselekvésbe átvinni, mint ahogy a cselekvés sem autentikus, ha a megértést megkerülő formája a közvetlen aktus.

A baj tehát az, hogy Gregor Samsa, a féreg, illuzórikus tudattal rendelkezik: azt hiszi, az átváltozás miatt szenved, holott csak az átváltozás tökéletlensége miatt. Tévedésének okai világosak: úgy véli, hogy emberként valaki volt, tehát most féregként az elveszett autenticitást siratja. Ám emberként tisztán biológiai életet élt, evett, utazott, aludt és mindig így tovább: sem tudata, sem cselekvése nem emelkedhetett társadalmi szintre, ezért ebben az állapotban, a külső megjelenéstől eltekintve, tökéletes féreg volt. Amit sirat – rossz közérzetének oka –, ez a szinte tökéletes féreg-állapot.

Tévedése abból az illúzióból táplálkozik, hogy a megjelenés azonos a tartalommal. Nyilván csak a valódi féregállapot

termelhet ki ilyen illúziókat, mert a szervetlen, a szerves és az élő természet formájában mindig tartalmi, és csupán a tudat segítségével önmaga egyediségét megkülönböztető lény képes a külsődlegest tartalminak nézve az autentikus létet a féreglét utáni vággyal azonosítani.

Végzetes illúzió: ami eddig Gregor-forma, diszkrét utazói küllem volt, azt Gregor-féreg azonosítja saját emberi mivoltával, s nem ismeri fel, hogy csak ebben az új állapotában jött létre személyiségében valamilyen egység a féreglét és a megjelenés formája között. Olyasmit óhajt, ami csak ismét elmélyítené a szakadékot tartalmi féregsége és megjelenése között. Végzetesnek tekinthetjük illúzióját: bele kell pusztulnia.

Nem abba pusztul el, hogy féreg, hanem abba, hogy nem valódi féreg. Valószínűleg ez az egyetlen emberi megnyilvánulása: felőrli, elpusztítja egy ellentmondás, amelyet nem képes ugyan a maga valóságában értelmezni, de illuzórikus formájában is oda veti személyiségét, ahova léte taszítja. Mégis emberi mozzanat ez: most lett valaki, amikor híven kifejezte létének és emberi lényegének feloldhatatlan ellentmondását.

Gregor Samsa, ez a derék cseh ember és utazó tehát abba a szerencsés – bár saját maga által szerencsétlennek minősített – helyzetbe kerül, hogy kifejezhet valamit: nagyon pontosan, szociológiailag megalapozottan kifejezheti önmaga objektív helyzetét. Illúziói mit sem változtatnak a tényeken, sőt, a tények feje tetejére álló rendjébe éppen az illúzió viszi be, paradoxális módon, azt a rendet, amely nélkül átváltozását szerencsétlenségnek kellene tekintenünk.

Szó sincs ilyesmiről: tudomásul vesszünk valamit, és ez a fontos. Persze ettől még mi sem változik meg, Gregor pontosan leírt pályáját futja be, de esetében legalább értelmezni tudjuk a lét és az illuzórikus lényeg viszonyának szociológiáját. Az effajta értelmezés pedig nyilván saját autentikus életünk feltétele: ne ejtsünk tehát könnyeket, Samsa lehetőségein a könnyzacskók tartalma nem változtathat: könnyörtelen átváltozás így is, úgy is, könnyel vagy anélkül is feltartóztathatatlanul végbemegy.

Ha a tehetetlenséget egyesek mégis elviselhetetlennek érzik, kiút kínálkozik egy kellemes és korántsem valószínűtlen hipotézis segítségével: tételezzük fel, hogy féreg-Gregor minden siránkozása ellenére is jól érzi magát ebben az állapotban.

Rossz közérzetével tulajdonképpen leplezi újfajta létének bizonyosságából származó elégedettséget. Ki ne látott volna már ilyen felemásságokat?

Van egy másik hipotézis is, talán jobb és kézenfekvőbb, mint az előbbi pszichológiai magyarázat: Gregor Samsa átváltozása a sors büntetése, a vak és kegyetlen végzet bosszúja valamilyen személyes bűnért, vagy csak úgy általában... Véletlennek is mondhatjuk ez utóbbi esetben: Samsára sújtott, de másra is sújthatott volna. Ide kívánczik persze az az öröm is, amit saját változatlan állapotunk láttán érzünk, kis magánkatarzis ez: megszabadultunk egy előre nem látható, kiszámíthatatlan veszély fenyegetésétől.

Végül egy harmadik hipotézissel minden bizonnyal feloldhatjuk homályos lelkiismeret-furdalásunkat és a tehetetlen sajnálat büntudatát: mondjuk tehát, hogy Samsa, ez a különben feddhetetlennek látszó utazó csak azt kapta, amit megérdemelt. Ha átváltozása nem megy végbe spontán módon, akkor büntetésből át kellett volna változtatni. Gregor Samsa egy féreg.

Persze megkérdézhethők Kafkát: mégis miért kellett féreggé változtatnia Gregor Samsát? De az írói trükkök száma végtelen, s még az analitikus Kafka sem tudta elkerülni a teremtés vonzását. Egyébként szociológus lett volna: pontos és szorgalmas szociológus.

1973